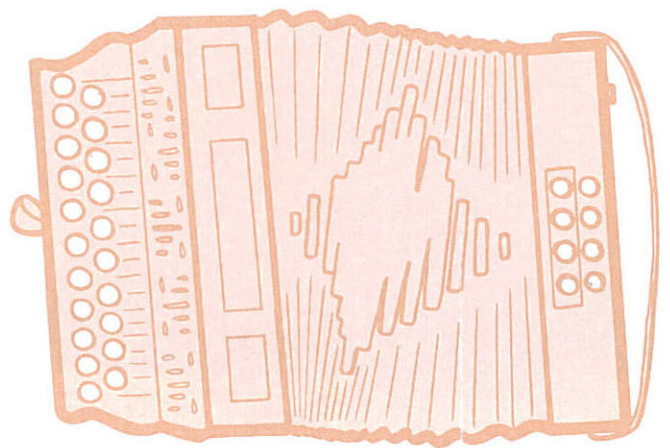

BREU HISTÒRIA DELS ACORDIONS

Mètode d'acordiό diatònic

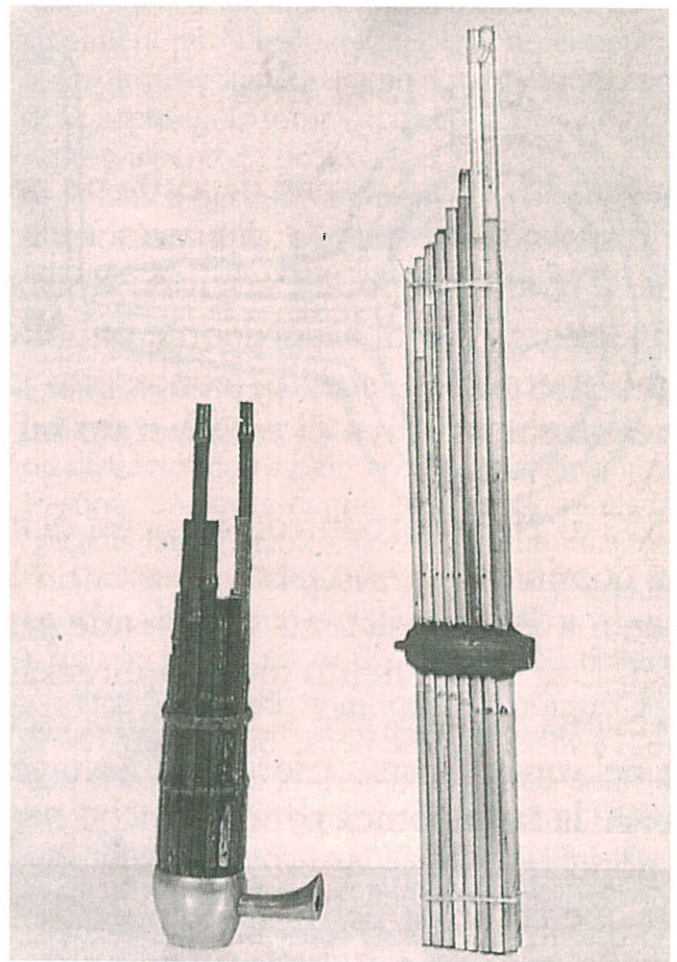

Berga, anys vint (a l'acordiό, Josep Auguэ).

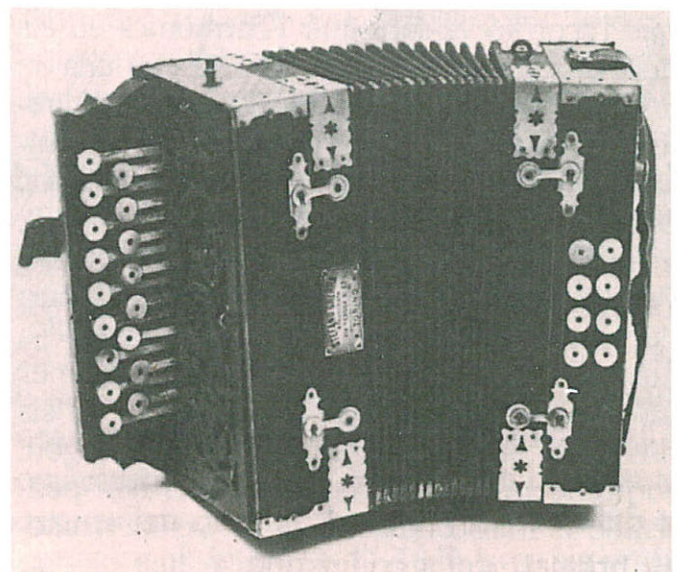
Antecedents i naixement

Podem considerar el «tsheng» xinès i els seus germans el «sho», del Japó, el «sampton», de l'illa de Borneo, etc. (genèricament «orgues de boca») com els primers instruments que utilitzaven l'inxa lliure per produir el so. Se'n poden veure sovint en algunes botigues de música, i també al Museu de la Música de Barcelona. Aquest instrument, nascut fa més de 4.000 anys, són una sèrie de canyes de bambú (de 6 a 17, d'uns 10 a 40 cm. d'alçada), amb una inxa a la base de cadascuna, unides totes a un recipient per on es bufa: cada canya té un forat, i segons es tapin aquests al mateix temps que es bufa o s'aspira (l'inxa, de canya, sona en les dues direccions de l'aire), sonen les diferents notes dolçament. S'utilitzava per fer la música que acompanyava les representacions teatrals, i posteriorment en els oficis religiosos i en els grups de música tradicional. També molt antiga i d'origen asiàtic és la guimbarda o arpa de boca, que utilitza el principi de l'inxa lliure d'una manera diferent. Va arribar a Europa cap al s. XIV, lligat, el seu so, a diverses propietats màgiques.

Durant l'edat mitjana existien diversos tipus d'orgues, primer utilitzats per donar importància a les cerimònies oficials, després usats només dins les esglésies, i es desconeix si feien servir inxes com les de l'acordiò. Les inxes (llengüeteria) dels orgues que han arribat fins als nostres dies són simples, i això fa que el volum del so que produeixen hagi de ser sempre constant, ja que si variem la pressió de l'aire varia també l'alçada de la nota. Precisament amb la intenció de solucionar aquests problemes dels orgues (per aconseguir donar-li expressivitat), i just després de conèixer el principi sonor del «tsheng», s'orienten les primeres investigacions amb llengüetes lliures, cap als últims anys del s. XVIII.

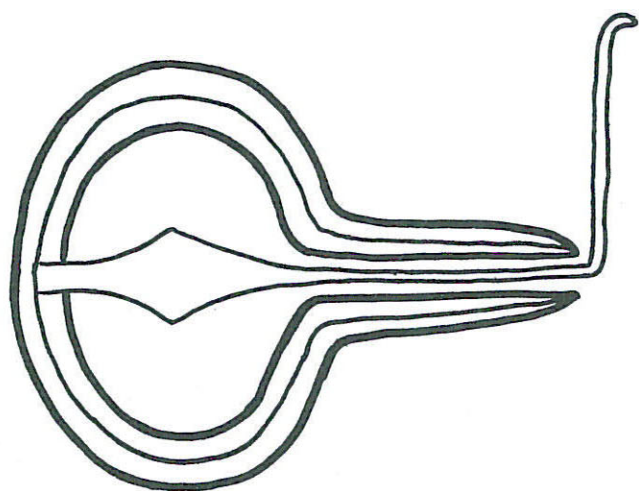
Tsheng (orgue de boca)

Mètode d'acordió diatònic

A partir del 1800 el nombre d'instruments que s'inventen amb llengüetes lliures és gran, amb noms curiosos com Aelodicon i Apollonion (1800), Belloneon (1804), Uranion i Orgue expressiu (patentat aquest al 1810 per G.J. Grenié, pioner defensor de l'inxa lliure i un dels pares del famós harmònim), Physarmonica (1818), Aelo-pantalon (1824), etc. D'aquesta febre inventora van sortir dos instruments que han perdurat fins als nostres dies: l'harmònica i l'acordió.

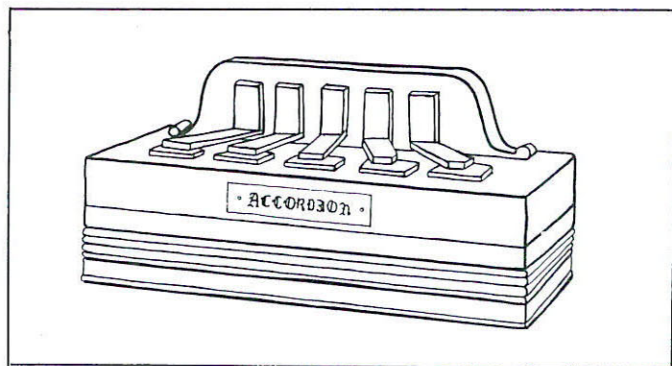

Guimbarda

L'harmònica (el primer prototipus data del 1821 i va ser fabricat per F. Buschmann) es va fer molt popular i va obrir el camí per a la posterior difusió de l'acordió.

Pierre Monichon, important historiador i autor de diversos treballs d'on s'han tret la majoria d'aquestes dades i totes les cites textuais, ens diu en el seu darrer i excel·lent llibre (*L'acordéon*, 1985, veure bibliografia): «Es pot dir que l'acordió va substituir l'harmònica en els llocs on aquesta era coneguda, i d'aquí una de les raons de la seva gran difusió. (...) Sens dubte que l'associació d'una manxa a una harmònica és la base d'una nova família d'instruments, coneguts sota el nom d'acordions».

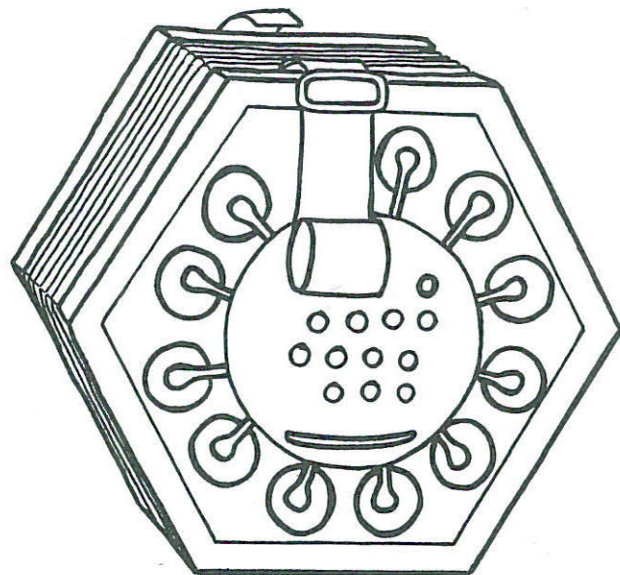
L'any 1829 es va produir un fet molt curiós: van ser patentats, amb poquíssima diferència de temps, dos instruments, l'«accordion» a Àustria i la «concertina» a Anglaterra. El primer va evolucionar moltíssim i donà lloc a tots els posteriors acordions, mentre que el segon, sorprenentment perquè estava més ben pensat, no va transcendir més enllà, i es va mantenir pràcticament igual fins a l'actualitat.

1829 (Demian)

El 6.5.1829, a Viena, el senyor Cyril Demian i els seus dos fills Carl i Guido, fabricants d'orgues i pianos, van patentar l'«accordion», que era una manxa adossada a una fusta amb cinc botons: segons s'obria o es tancava la manxa sonaven cinc acords diferents (d'aquí el nom que li van donar). Segons posa el document explicatiu del seu invent «amb ell es poden interpretar agradablement cançons, melodies i marxes, fins i tot per un ignorant de música, després d'un curt aprenentatge (...) Esperem que serà una descoberta ben acollida pels viatgers o persones dels dos sexes que visiten individualment o col·lectivament el país, sobretot perquè aquest instrument pot tocar-se sense l'ajuda d'una altra persona».

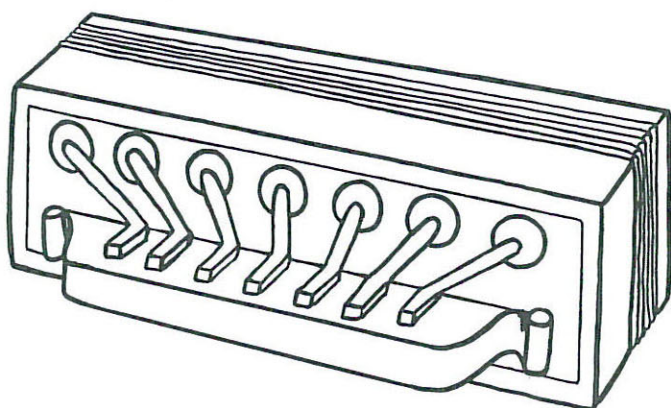
El 10.6.1829 sir Charles Wheatstone, inventor i fabricant d'instruments musicals, va patentar i descriure en deu pàgines manuscrites i 43 dibuixos, el «Symphonium de manxa», al cap de dos anys convertit per ell mateix en la concertina, hexagonal i unisonora, que pot fer tota l'escala cromàtica amb els botons que té repartits als dos costats.

Concertina de Wheatstone

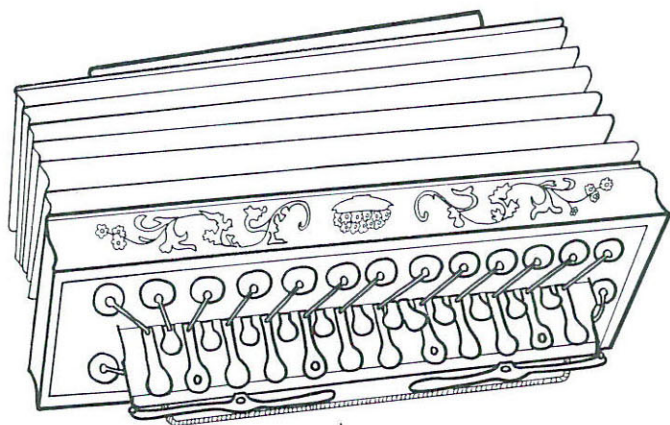
L'evolució de l'acordió del 1829 al 1900

Just acabat de néixer, l'acordió es va escampar per tot Europa (se l'anomenava «handäoline», «harmònica de manxa» o altres noms), i va començar a evolucionar: el primer que van fer els *luthiers* va ser canviar els acords que feien els botons per notes, també bisonores, i incorporar després la bàscula d'harmonia, dues tecles que «sostenien» la melodia fent acords, sense que arribessin a ser un acompanyament.

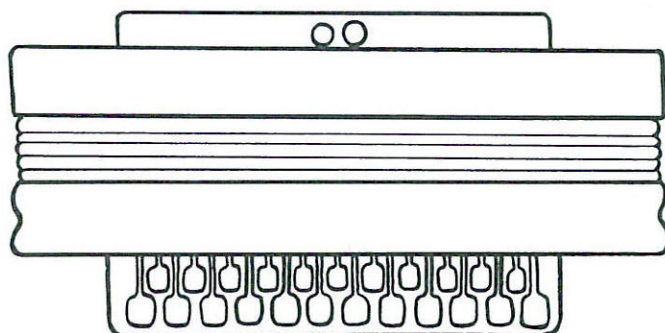

1830 (Demian)

Ja l'any 1831 Gabriel Pichenot publica un mètode a París basat en un acordió que ha transformat François Isoard, i que té 8 botons bisonors, la bàscula d'harmonia i un forat a la banda esquerra que serveix de vàlvula d'aire. En pocs anys surten altres acordions, amb més botons bisonors i que poden fer l'escala cromàtica. Un dels inventors d'aquestes novetats, A. Reisner, en un dels seus mètodes (París, 1835) diu coses com aquestes: «Desaprovo que es toqui només fent servir el dit índex, ja que és impossible de fer amb un dit el que es pot fer amb quatre. (...) He indicat amb números les tecles que cal tocar i els dits que cal fer servir, i amb lletres quan cal obrir o tancar la

1840 (Reisner)

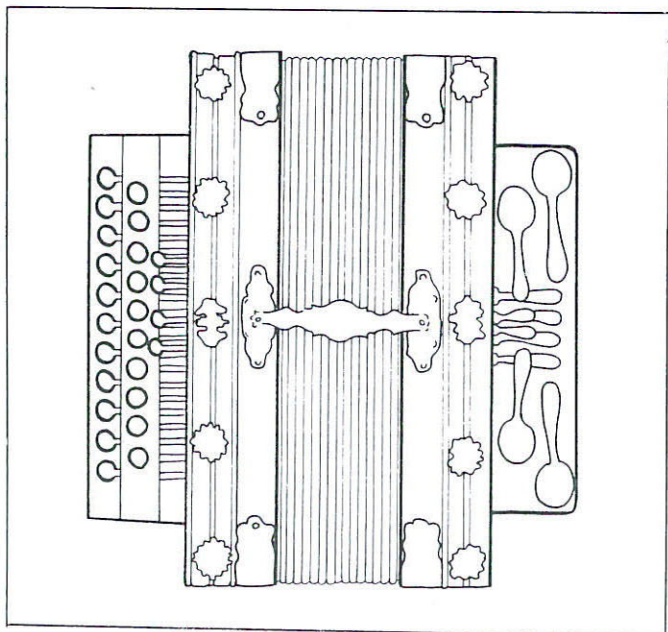
1850

manxa. (...) Tots aquests detalls estan fets principalment per a les persones que no coneixen la música escrita, i que amb aquest sistema podran aconseguir tocar l'acordió la mar de bé». Aquest inventor i professor d'acordió es va fer molt famós perquè va ensenyar a tocar l'acordió a la seva filla, i aquesta atreïa nombrosos admiradors (automàticament alumnes) en els concerts que li preparava ell mateix.

En aquesta època l'acordió, estès sobretot a França, es converteix en un objecte de luxe. Es posa de moda entre l'alta societat (és un signe de distinció tenir-ne un en alguna vitrina, fent-lo sonar una mica davant dels invitats) i els fabricants fan veritables joies d'instruments, decorant-los amb marqueteria i incrustacions de coure i metalls, amb escenes pastorals gravades i amb tecles de nacre de formes sofisticades. Paralelment a aquest fenomen, Cyril Demian va perfeccionant els acordions existents, i en fa uns pràcticament iguals que els nostres diatònics. Aquests són els que s'estenen per Europa, s'adapten de diferents maneres a cada país. A Suïssa naixerà el «langnauerli», a Alemanya el «melodió», a Itàlia l'«organetto», a Polònia la «dizane», a Hongria el «ramajan», etc. A Rússia s'escampa ràpidament (al 1840 ja hi havia tres fàbriques d'acordions) i al diatònic li diran «chromka». El nostre petit acordió es fa popular perquè és un instrument relativament senzill, fàcil de transportar, que ja està afinat i que s'adapta molt bé —tant per la manera de fer la melodia com per l'acompanyament que porta— a la música i la dansa tradicional. Després parlarem més del diatònic i la música folklòrica rural.

Durant la segona meitat del segle passat s'hi van anar introduint moltes millores. Les dates de l'any en què es va fer un invent no sempre concorden amb el moment en què aquest va ser conegut, acceptat i estès. Fins i tot alguns assaigs molt interessants (1840, prototip uniso-

Mètode d'acordió diatònic

1870

nor, 1854, teclat de piano) no van tirar endavant fins al cap de molts anys. Cap al 1860 els acordions més complets tenien 17 botons grossos i 22 de petits, amb la vàlvula d'aire i els dos botons d'acompanyament. Segurament en aquesta època arriben alguns acordions a Espa-

Ermita de Sant Mus, a Rubí (24.6.1899). Diatònic d'un rengle enmig d'una colla de caramellaires.

nya: el mètode més antic que hem vist, en castellà i en francès, no porta data però no deu ser molt posterior a aquests anys, ja que el seu preu és 24 «reales de vellon»...

L'any 1863 Paolo Soprani obre la primera fàbrica a Itàlia. Els acordionistes italians expliquen la següent llegenda: hi havia un pelegrí (algú diu que era C. Demian, però no quadra gaire perquè aquest va morir el 1847, i a més no crec que es dedicés a fer de pelegrí) que, tornant del santuari de Loreto, proper de la ciutat d'Ancona i del mar Adriàtic, es va quedar a dormir en una masia veïna del poble de Castelfidardo. El pagès que el va acollir es deia Paolo, i va quedar captivat per l'instrument que portava el pelegrí, que era un acordió diatònic. Sembla ser que a la nit el va desmuntar peça per peça i es va fixar ben bé com estava fet, i va començar l'endemà mateix a provar de fer-ne un d'igual (o potser va ser un cas de robatori, la llegenda no és molt explícita). Altres versions diuen que el pelegrí li va regalar l'acordió a un nen, i que aquest nen, el Paolo en qüestió, tot seguit tocà melodies populars, que feien ballar la gent de la comarca. Als 19 anys aquest nen va deixar les feines del camp (es

veu que per això no servia, les versions de la llegenda en aquest punt semblen coincidir) per dedicar-se a fabricar acordions, i va comen-

L'acordió durant aquest segle

Amb el canvi de segle s'inicia la història de l'acordió cromàtic; aquest instrument marcarà tota una època i començarà un estil i un ambient diferent del que havia portat el diatònic. S'inicien també les exportacions dels diferents acordions, especialment a Amèrica, on se n'envien gran quantitat i on emigren fabricants que comencen allà la seva pròpia producció. Al Quebec i a Louisiana es fa popular el «melodió», portat pels emigrants alemanys cap al 1884, i que és un acordió diatònic d'una fila i amb cinc registres que augmenten la potència del so. A Argentina, estretament lligat als tangos, s'estén el «bandoneó», modificat d'un inventat a Alemanya el 1846, quadrat i negre, amb 144 botons, cromàtic i bisonor. A Colòmbia i a d'altres països de l'Amèrica del Sud són ben coneguts els acordions diatònics de dos i de tres rengles.

Els nous acordions cromàtics van seguir evolucionant, i van crear botoneres que encara avui són diferents segons els països. L'acordió cromàtic de botons es va tocar molt a França, definint l'estil *musette*, que just abans de la pri-

çar així la història d'aquest instrument a Itàlia. Aquest poble de Castelfidardo ara té grans fàbriques d'acordions i el 1981 va obrir un petit museu, el «Museo Internazionale della fisarmonica», interessant pels acordions que hi ha i simpàtic pel seu porter, un avi acordionista que us tocarà, si li doneu propina, les peces més conegudes del seu repertori.

Just abans de canviar de segle es van començar a utilitzar els acordions «mixtos» (també anomenats «semidiatònics»): la botonera dreta és bisonora però l'acompanyament és unisonor. Els models amb 12 baixos unisonors van ser molt usats, i són els únics diatònics que es toquen al País Basc. Poc abans del 1895 van sortir els «mixtos» amb 24 o 36 baixos, ordenats ara aquests segons el «cicle de quintes» de la teoria musical. L'any 1897 es comercialitza el primer acordió unisonor a les dues mans, el que coneixem per «cromàtic de botons». (Haurem de vigilar a no confondre diatònic i bisonor amb cromàtic i unisonor. Encara que generalment el significat d'aquests termes vagi unit, hem de tenir clar què vol dir cada cosa.)

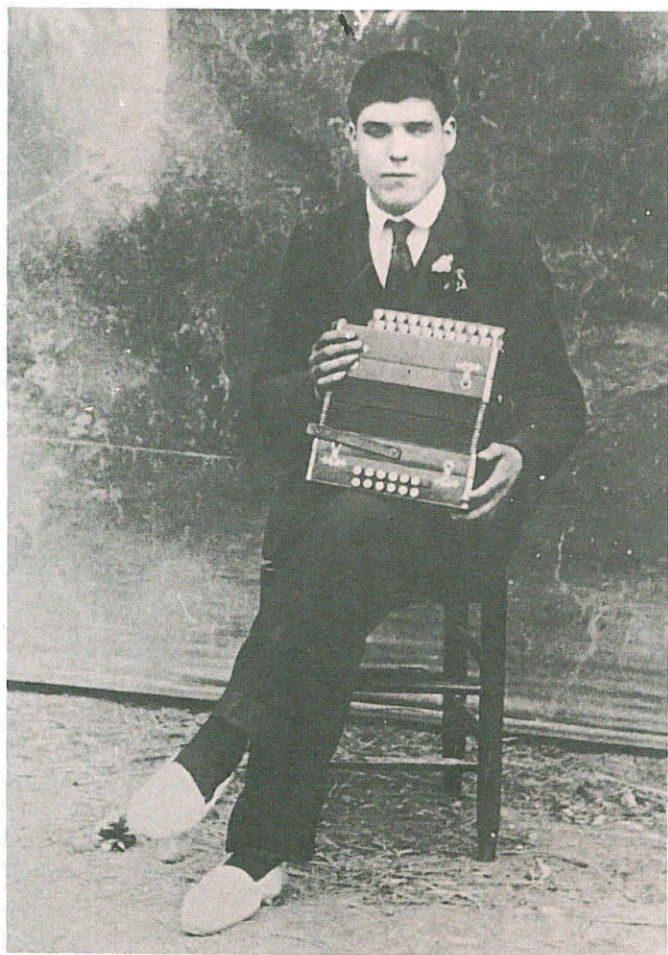
Mètode d'acordió diatònic

mera guerra mundial va anar lligat a ambients bohemis i artístics de París (*musette* o *cabrette* és el nom d'un sac de gemecs de França: com que als salons de ball van substituir, a vegades amb fortes discussions, aquest instrument per l'acordió, a poc a poc es va anar donant aquest nom, *musette* a un tipus de música, de ball, i per generalització a un determinat acordió cromàtic de botons).

La música dels cafès-concert, i sobretot la de ball, era la que va caracteritzar més l'acordió, i és per aquest motiu que va ser repetidament condemnat per l'Església. Els avis acordionistes ens ho expliquen sovint, com diuen, per exemple, aquests testimonis recollits al País Basc: «La mania dels capellans i els alcaldes contra els acordionistes va donar peu a situacions ridícules: recordo que hi havia pobles on tocar *trikitixes* era pecat, mentre que al poble del costat es podia fer. El que fèiem era anar al turó del poble veí i tocar allà en plena muntanya, amb la qual cosa el risc de pecar augmentava» (...) «Si s'havia prohibit una romeria, la gent s'ajuntava prop de la casa de l'acordionista, que tocava des d'una finestra, tenint la justificació da-

vant l'agutzil d'estar assajant». J. Caro Baroja («De la vida rural vasca», 1944/1974, pag. 242) escriu: «Potser per les llibertats que permetia l'antiga societat rural, la qüestió del ball ha estat una de les que més han sortit a les prediques morals dels homes d'Església (...), com els sermons d'un frare que en el seu atac contra els balls anomenava l'humil acordió “infernuko auspoa” —manxa de l'infern—. Deixeble llunyà, segur, d'aquell Fray Francisco Antonio de Palacios, que va escriure un extens llibre contra els balls públics el 1791. (...) La jota no era tant pecaminosa com el “agarrado”, això als anys de la República, encara que els meus records respecte a la forma de ballar-la són prou sucosos. Quan ballen la jota, l'home, en fer alguns salts, aixeca la faldilla de la seva parella amb el peu. En general les relacions entre solters no són excessivament rígides. I abans ho eren encara menys.» L'any 1926 es comença a aplicar el cel·luloide per fer les caixes dels acordions. En aquesta època hi havia a Espanya 11 fabricants, a Itàlia 93, a França 14, a Alemanya 35, a Txecoslovàquia 32, etc.

Josep Augué, de Berga. Començaments de segle.

«El mitja armilla» (de Berga? del Ripollès?). Començaments de segle.

L'acordiò de piano o de teclat, el que veiem nosaltres més freqüentment (en italià «fisarmonica», diferent d'«organetto», que és el diatònic), va començar a imposar-se cap als anys 30, iniciant una gran afecció també en ambients on s'aprenia a tocar de forma autodidacta.

Aquest acordió sempre ha estat un instrument al qual la música clàssica ha considerat «de so vulgar, en tot cas útil per als balls d'orquestrina». Les explicacions a aquest menyspreu de la música «cultura» poden trobar-se en l'harmonia senzilla que fa l'instrument (a l'esquerra té uns acords que no poden variar) i en el fet que no es pot donar al so una expressió personal. Però, per contra, en aquesta crítica també influí la irritació de les classes dominants de veure que «el piano del pobre» popularitzava determinada música que consideraven patrimoni seu; llavors, moltes de les crítiques que s'han fet a aquests instrument caldrà considerar-les com elogis.

Sigui com sigui, l'acordiò de teclat, acceptant que no és un instrument especialment apropiat per interpretar música clàssica, tampoc no cal veure'l només lligat a balls i a concursos. Té el seu espai ben guanyat i reconegut dins la música, s'estudia a tots els conservatoris i arreu del món. Com tots els instruments, i com sempre en la música, voler-lo escoltar o voler sentir una altra cosa, dependrà dels gustos de cadascú, del moment concret i de l'ambient on ens trobem.

L'acordiò diatònic, que és totalment diferent de l'acordiò de piano, va ser desplaçat per aquests nous acordions cromàtics unisonors, però la seva música va continuar conservant unes característiques ben pròpies. Una personalitat que l'ha mantingut lligat a la música i a la dansa tradicional, a la cultura camperola i pròpia de cada país o regió.

L'acordiò diatònic i la supervivència de la cultura rural

Durant el segle passat, a Europa hi van haver un seguit de canvis socials deguts al procés d'industrialització. El paper que va jugar l'acordiò diatònic, com a continuador d'una cultura lligada al camp que es transformava, va ser important i és analitzat àmpliament en el llibre *L'organetto. Uno strumento musicale contadino —rural— dell'era industriale* de l'italià Francesco Giannattasio.

Podem fer una anàlisi del canvi de vida que llavors hi va haver: es començava a passar d'un context agrícola, on els costums es transmetien de pares a fills i on la gent mantenia una coneixença directa entre ells, a una societat on ja no es tenia la propietat dels mitjans de producció, on es creaven els centres de treball lligats al capital, amb la transformació de mentalitat que això representa. I és en aquesta època de transformació on apareix també un instrument musical de transició que introdueix el metall en els instruments populars i que ja no es fabrica en el mateix context en què es toca.

L'acordiò diatònic, instrument d'apropiació popular, de transmissió no escrita, com la música i la dansa tradicional, en algunes ocasions

va ajudar a conservar, durant l'emigració cap a les ciutats, la riquesa d'un folklore característic de cada regió, afegint-hi a més tot un seguit de músiques i danses de l'exterior (així els valsos, masurques, *schottisch*, i polques). També va col·laborar, en un moment d'inici de massificació, a la transmissió de la cançoneta d'evasió, que tothom es fa seva i esdevé popular.

Segons les conclusions del llibre citat, veiem com l'acordiò diatònic va: 1. Simplificar la tècnica per a tocar, generalitzant la producció de música. 2. Modificar i a vegades esquematitzar el llenguatge de la música tradicional, possibilitant la seva conservació en determinades ocasions. 3. Ampliar el camp de la música popular, amb les diferents possibilitats melòdiques, d'acompanyament, i amb la nova polifonia que aportava.

L'adaptació de l'acordiò diatònic als diferents llocs va ser molt gran, i canviava no sols la forma (comparem el bandonió, negre i seriós, amb un diatònic italià de coloraines i amb fotos enganxades), sinó també la distribució de notes (és ben diferent el nostre diatònic de l'irlandès, per exemple). Així, a cada país va ajun-

Violí, diatònic i cornamusa. País occità, any 1903.

tar-se amb els instruments propis, a vegades caracteritzant com a típiques d'elles danses que ja es tocaven molt de temps abans.

Aquests processos s'han viscut semblantment a tot arreu del món on s'ha imposat la «civilització» europea.

Des de Finlàndia a Colòmbia podem trobar acordions diatònics que fan sonar música d'aquell lloc. I, per cert, en aquest darrer país, amb les *cumbies*, o al nord de Mèxic, dins els «conjuntos norteños», sonen que fan de bon sentir.

A Catalunya es va escampar aquest instrument una mica abans del canvi de segle. El Pirineu, amb els pastors que es trobaven d'una i altra banda, i amb els treballs temporals que s'anaven a fer a l'altre cantó, va ser un lloc on aviat es va conèixer el diatònic. Les grans ciutats van jugar també un paper important a l'ho-

ra d'importar, per encàrrec, els instruments que venien d'Itàlia i de França. Posteriorment es van començar a construir aquí de forma artesanal. La majoria dels vells que es conserven provenien de València (marca «El Cid»).

Aquests acordions tocaven la música popular d'aquells temps, des de cançons de moda a sarsueles o cuplets, i encara que mai no ha existit una música catalana pròpia d'aquest instrument, al seu so es dansaven alguns balls antics actualment desapareguts. Acordions diatònics d'una fila o de dues files se'n troben per tot Catalunya: a les masies i als pobles, a les ciutats, resten vells acordions que havien tocat en aquella casa, o que van quedar allà sense que ningú sàpiga qui el va tocar. Va ser un instrument estès, molt conegut. I suposem que continuarà viu i estimat.

El diatònic al País Basc. Les «trikitixes»

A «Euskalèria» és molt popular l'acordiò diatònic, i és un dels llocs del món on en saben més, de tocar-lo. Les trikitixes (grup format per diatònic de dues files més pandèreta i veu) toquen una sèrie de balls a les festes, romeries i casaments o a les trobades i concursos que fan periòdicament. Avui dia, els «trikitilariak», que majoritàriament han après a tocar de forma autodidacta, es compten per centenars, la majoria són de petits poblets o de «caseríos» de muntanya, de Bizkaia i de Guipuzkoa principalment.

El diatònic del País Basc té 23 botons, amb la mà esquerra unisonora, i això li dóna diferents i interessants possibilitats de fer melodies i acompanyar-les (veure botonera al final del mètode). Allà, l'acordiò va arribar-hi a finals de segle a través dels mariners, potser principalment dels que venien d'Holanda, sense que es pugui trobar un contacte entre l'evolució a la zona Mediterrània (Catalunya i València) i a la zona Cantàbrica (País Basc). L'any 1896 va debutar un gran trikitilari als carnavals de Bilbo, i al 1911 a Donosti ja era habitual als bars de la zona vella.

Àngel Berguices, trikitilari que ha començat a estudiar el fenomen de la gran popularitat d'aquest instrument al seu país (on als anys

S. Elezkano («Txilibín») i J. Azkoaga («Krutxef»).
Biskaia (Euskadi).

Mètode d'acordiò diatònic

Accordeón de boca.

Instrumento de gran precisión.

No creemos sea necesario enumerar las excelentes cualidades de la „Hohnerette“ pues saltan á la vista de todo buen negociante del ramo. La ventaja capital de estos instrumentitos, con poquisimas palabras está descrita „Mucha música, mucho instrumento por poco dinero“.

No 2 B. 10 teclas, 2 bajos, boquilla de trompeta, bocina de quitaipón para poder regular la fuerza del sonido, sólido envase de cartón.

trenta ja hi havia un sindicat d'acordionistes) ens continua explicant que les romeries van ser un dels llocs on es va desenvolupar i conservar més l'acordiò diatònic, desplaçant en part la dolçaina (que allà és ben bé com una gralla però metàl·lica), l'alboc i el txistu. Diu

Iturbide i A. Aranaga («Auntxa»). Guipuzkoa (Euskadi).

que la trikitixa s'ha mantingut viva no per un procés voluntari, sinó perquè ella, que ha estat sempre unida a la festa i a l'alegria, ha estat suficientment flexible com per adaptar-se a les noves situacions.

Llegim en un dels seus treballs sobre la història del diatònic: «A diferència del ball de la plaça, que normalment s'aconseguia per subhasta o per contracte directe, el ball de romeria era obert i hi anaven tots els músics que volien. Cadascun organitzava una rotllana de dansaires al seu voltant, i els «especialistes» en cobrar, o els que tocaven la pandereta, els feien pagar des d'una «txikita» abans de la guerra, a algun ral més endavant. L'èxit de cada músic estava en funció de l'instrument i de la quantitat de soroll que fes, del repertori més actual, de la gràcia que posés a tocar-lo, de la seva presència i a vegades del nivell etílic que portés, o sigui que tampoc no és tant diferent a com succeeix avui dia.»

L'any 1933 es va fer a Donosti el primer concurs («trikitixa txapeleta»), recomençant després de la guerra el 1977: els més grans frontons s'omplen de gom a gom i són l'escenari on els trikitilariak toquen el que han estat preparant durant un any (per cert, que ho assagen en absolut secret i fins a vegades prenent mesures perquè ningú no els pugui escoltar). Però la gran competència que existeix entre ells, facilitadora dels torrents de notes que surten dels seus botons, no fa que perdin quasi mai la senzillesa del músic més autènticament popular.